

Współczesna hymnografka między tradycją a wyzwaniem świata

Aleksander Naumow (Wenezja)

Dynamika współczesnego prawosławia

Wśród rozmaitych form rozpadu kulturowo-politycznych uniwersalizmów czy przeciwstawiania się globalizacji znajdujemy także etniczanie chrześcijaństwa. W dziejach wschodniego chrześcijaństwa szczególnego znaczenia nabiera dążenie prawosławnych średniowiecznych państw słowiańskich i rumuńskich, a w Odrodzeniu narodowym poszczególnych narodów do własnej organizacji kościelnej. Najsilniejszy konflikt miał miejsce na przełomie lat 60-ych i 70-ych XIX wieku w związku z secesją bułgarską, co zaowocowało soborowym potępieniem w 1872 roku filetyzmu, rozumianego jako tworzenie na tym samym terytorium w oparciu o różnice pochodzenia etnicznego i językowego niezależnych od siebie organizacji cerkiewnych. W powstawaniu etnicznych kościołów w imperium otomańskim, gromadzących wiernych i duchownych według wyróżnika językowego, widziano podważanie dogmatu o jedyności i powszechności świętego i apostołskiego Kościoła, ale także naruszenie prawa milletu¹. Kolejne zmiany w Europie, upadek imperiów, formowanie nowych państw narodowych wpłynęły także na utworzenie nowożytnych Cerkwi autokefalicznych i autonomicznych – kanonicznych i akanonicznych, z których część nawiązuje do dawnych form organizacji kościelnej, część zaś tworzy struktury nowe.

Odejście od zasady pentarchii i wstąpienie na drogę autokefalizmu przyniosło ze sobą niebezpieczeństwo rozdrobnienia prawosławia i jest przyczyną coraz głębiej sięgających podziałów jurysdykcyjnych i ostrych sporów kompetencyjnych. Oprócz zasady etnicznej, graniczącej nieraz z kultem własnego narodu (народопоклонение)², jeszcze co najmniej cztery kwestie wpływają na nieustanny proces podziału prawosławia; są to problemy kalendarza, relacji z władzą państwową, ekumenizmu i języka liturgicznego. Ostatnio, paradoksalnie, przyczyną serii rozłamów i konfliktów w rosyjskim prawosławiu, zarówno w kraju, jak i za granicą, stała się fuzja Rosyjskiej Cerkwi Zagranicznej z Pa-

¹ Oprócz prawosławnego milletu, którego głową był patriarcha konstantynopolitański, osobny millet utworzono w 1837 r. dla unickiego kościoła melchickiego. Również Ormianie i Żydzi mieli przyznane prawo separacji narodu.

² Tendencje te dochodzą do głosu zwłaszcza w Macedonii, na Ukrainie i w Czarnogórze. W ideologii moskiewskiej powstało swojsko brzmiące pojęcie „prawosławnego narodu”, mające na celu uratowanie duchowej jedności Rosjan przynajmniej z Ukraincami i Białorusinami (a może z Gruzinami i z Mołdowianami także) oraz zachowanie, a nawet rozszerzenie wpływu w diasporze.

triarchatem Moskiewskim, która nastąpiła 17 maja 2007 r.³ Również powrót do ściśle teologicznych sporów o *imiastwie* i sofiologię stał się przyczyną głębokich wewnętrznych podziałów cerkiewnych. Każdy z tych argumentów wymaga uważnej analizy, na którą nie mogę sobie tutaj pozwolić. Warto może jednak pokusić się o najogólniejszą ich charakterystykę.

Problem kalendarza dotyczy decyzji poszczególnych Cerkwi lokalnych, by idąc za przykładem swoich świeckich państw przyjąć w zakresie świąt stałych kalendarz gregoriański (wyliczanie daty Wielkanocy, a więc wiosennej równonocy, w całym prawosławiu odbywa się według kalendarza juliańskiego). Proces ten objął większość Cerkwi prawosławnych po 1924 roku. Tam, gdzie hierarchia oficjalna przyjęła nowy kalendarz, wszędzie powstały, w kraju i na emigracji, opozycyjne struktury starokalendarzowców, z których najważniejsze są w Grecji i na Cyprze, z Prawdziwym (lub: Prawdziwie) Prawosławnym Kościołem Grecji na czele, ale także w Bułgarii i Rumunii. Grecki ruch paleokalendarzowy przez cały czas wspiera opozycyjne ruchy w prawosławiu słowiańskim i rumuńskim.

Stosunek Cerkwi do aktualnej władzy państwowej jest w dużej mierze kontynuacją historycznych uzależnień polityki eklezjalnej od imperatorów, carów i królów, ale, oczywiście, nabrał on niezwykle istotnego znaczenia podczas przejęcia władzy w państwach przez innowierców czy bezbożników. Najbardziej brzemienne w skutki było podpisanie w 1927 r. przez metr. Sergiusza (Stragorodskiego), późniejszego patriarchę, deklaracji lojalności i podporządkowania Cerkwi Rosyjskiej reżimowi Stalina. Gdy po przejęciu władzy przez bolszewików patriarcha Tichon wydał polecenie (słynny *ukaz* 362 z listopada 1920 roku) tworzenia tymczasowych niezależnych od reżimu struktur, w oparciu o który powstała przede wszystkim Cerkiew Zagraniczna, to wskutek *Deklaracji* metr. Sergiusza rozwinął się niezwykle bogaty i mający skomplikowane do dziś dnia dzieje ruch katakumbowy w kraju⁴. Warto też pamiętać o ogromnym znaczeniu tzw. *Żywej cerkwi, obnowleńców*, którzy od początku podjęli współpracę z bolszewikami, ale po *Deklaracji* Sergiusza stracili w zasadzie rację bytu. Sergia-

³ W zasadzie jej głównej części, pozostającej pod zwierzchnictwem metr. Ławra, podczas gdy inna jej część, np. związana z poprzednim metropolitą Witalijem oraz struktury w Rosji i innych krajach postradzieckich (określane jako *odłamki, oskolki*) nie uznają połączenia. Chodzi tu przede wszystkim o Rosyjską Autonomiczną Cerkiew Prawosławną (suzdalską), która już w 1994 r. postanowiła zerwać więź z Cerkwią Zagraniczną, widząc jej kompromisowe nastawienie do Moskiewskiego i Serbskiego Patriarchatu, potępianych za nastroje proekumeniczne.

⁴ Do katakumbowych zalicza się dziś w Rosji następujące cerkwie: Российская Православная Автономная Церковь, Русская Истинно-Православная Церковь, Российская Автокефальная Истинно-Православная Церковь, Истинно-Православная Катакомбная Церковь, Истинно-Православная Церковь (Московская митрополия), Российская Истинно-Православная Церковь (Московская архиепископия), Православная Российская Церковь (Истинно-Православная Церковь), Православная Российская Церковь (Высшее церковное управление), Апостольская Православная Церковь, Русская Катакомбная Церковь Истинно Православных Христиан oraz szereg innych, nie wszystkie jednakowo zasadnie.

nizm uznawany jest za jeden z najważniejszych grzechów Moskiewskiego Patriarchatu. W Rumunii i Bułgarii w wyniku przemian demokratycznych doszło natomiast do rozrachunkowych konfliktów i podziałów w związku z współpracą części hierarchii z reżimem; problem ten pojawia się też w niektórych polemikach rosyjskich. Również w Albanii stała się możliwa rekonstrukcja Cerkwi prawosławnej po jej całkowitej likwidacji przez komunistów.

Ruch ekumeniczny jest jedną z najważniejszych kości niezgody w prawosławiu. Sam udział w Światowej Radzie Kościołów, prowadzenie dialogu międzywyznaniowego, wzajemne ustalenia, spotkania, modlitwy są przedmiotem sporów i powodem do rozłamów. Najbardziej radykalne poglądy uznają każdą formę dialogu z katolikami i protestantami za herezję, uważając, że prawosławie ma okazywać miłość wobec nich, wzywając do pokuty i powrotu do prawdziwego chrześcijaństwa. Wszystkie Cerkwie prowadzące dialog z kimkolwiek spoza prawosławia należą do tzw. prawosławia światowego (мировое, мировое) i w ten sposób pozbawiają się sakramentalnej więzi z Chrystusową Cerkwią mistyczną, której ciało stanowi jedynie prawdziwe prawosławie. Ekumenizm i dialog międzywyznaniowy są traktowane jako przyczyna utraty łaski i środków zbawczych przez biorące w nich udział organizacje kościelne, które zostały obłożone klątwą przez prawosławie alternatywne.

Język liturgiczny nie jest aż tak istotnym zagadnieniem jak omówione wyżej, chociaż i tutaj coraz częściej sięga się do różnych standardów, mających zapewnić większą zrozumiałość greckich i cerkiewnosłowiańskich tekstów liturgicznych przez wiernych. W Cerkwi bułgarskiej i serbskiej zaczyna dominować język lokalny, chociaż czasem sięga się jeszcze do języka cerkiewnosłowiańskiego, w Cerkwi Rosyjskiej (z Cerkwią Ukraińską i Cerkwią Białoruską) oraz w Cerkwi Polskiej zdecydowanie przeważa język cerkiewnosłowiański, choć w drodze eksperymentu stosuje się także inne rozwiązania. Spory i podziały dotyczą jednak także tej materii.

Na przykład Tatiana Sienina z Leningradu

Śledząc od lat rozwój nowej twórczości w języku cerkiewnosłowiańskim trafiłem w internecie na grupę utworów, napisanych przez mniszkę z Sankt-Petersburga Kasję (Kassiję).⁵ Jej osoba i twórczość wzbudziły moje zainteresowanie, nawiązałem z nią kontakt, poinformowałem o tym, że napiszę o niej do tomu, poświęconego wybitnej włoskiej sławistce. Jej losy i działalność mogą posłużyć za soczewkę, skupiającą problemy rosyjskiego, ale nie tylko, prawosławia ostatnich lat. I rosyjskiej inteligencji również, a jej utwory są cennym materiałem dla historii współczesnej cerkiewnosłowiańskiej hymnografii⁶.

⁵ <http://st-elizabet.narod.ru/publications/spis_ts.htm>

⁶ W przeciągu XX wieku w Rosyjskiej Cerkwi powstało około stu kompozycji liturgicznych (służb). Duża ich część ukazała się w następujących wydaniach: *Minieja* 1978-1988, *Minieja* 1997, *Minieja* 2005, *Minieja* 2006, Nikodim 1999. Pojawiły się

Urodzona 18 listopada 1972 roku Tatiana wiodła dzieciństwo i młodość jak większość jej leningradzkich rówieśników. Ochrzczona jako niemowlę w Ławrze św. Aleksandra Newskiego przez babcię przy sprzeciwie ojca, podówczas zdecydowanego ateisty, rosła w domu i szkole bez żadnej edukacji religijnej i bez żadnych doświadczeń, poza malowaniem jajek i pieczeniem kuliczy na Wielkanoc czy dyskusjami nad strasznymi prorocत्वami bułgarskiej *baby* Wangi. Trochę refleksji nad Dostojewskim, zachwyty nad Kuprinem, przemyśleń nad Achmatową. I szkolna nieszczęśliwa miłość, i pierwsza wizyta w cerkwi, i zainteresowanie jogą i okultyzmem, i wieczorowe studia na filologii romańskiej Uniwersytetu. Ogarnięta pragnieniem zdobycia ukochanego, zajęta jogą Tatiana pod wpływem swojej byłej nauczycielki od literatury sięgnęła do prawosławnych modlitw, zaczęła czytać Ewangelię Świętą. W dzień osiemnastych urodzin po raz pierwszy przystąpiła do sakramentów pokuty i Eucharystii, wyzwoliła się stopniowo z pragnienia zameścia i latem 1991 r. zaczęła przygotowywać się do złożenia ślubów zakonnych. Sama s. Kasja tak podsumowuje swoją drogę do prawosławia:

[я] пришла именно в Православную Церковь не потому, что я уверилась в ее единственной истинности; и не потому, что я прочитала умную книжку про обожение; и не потому, что я хорошо знала, Кто такой Христос; и не потому, что меня поразила жизнь Григория Паламы или кого-то еще из святых; и не потому, что я вообще что-то такое серьезное знала о православии; и не потому, что на меня что-то “снизошло” под куполом православного храма... - а потому, что мне смертельно хотелось, чтобы меня полюбил один человек и чтобы выйти за него замуж; а мне сказали знающие люди, что **там, т.е. в Православной Церкви, это можно “вымолить”!**⁷

Rosyjska mniszka Marta-Kasja

Przytoczenie tej banalnej historii odsłania rąbek prawdy o życiu współczesnej rosyjskiej inteligencji, ale także potwierdza radosne stwierdzenie św. Pawła, że sądy Pańskie są nieogarnione a drogi niedościgłe (Rz 11, 33). Sama Sienina mówi o swoim uczuciowym zaangażowaniu z całą szczerością:

Если бы весной 1990 г. он ответил мне взаимностью, меня-нынешней не было бы ни в каком виде. Не было бы ни самого лучшего в мире имени, ни византинистики, ни гимнографии, ни истинного православия, ни романа. А было бы все более или менее стандартно, скушно, и потом, скорее всего, все равно бы расстались, я бы осталась с каким-нибудь ребенком, мыкалась бы по жизни... В общем, ужасный ужас⁸.

pojedyncze wydania tekstów liturgicznych, żywotów, setki akatystów, modlitewników. Żaden ze współczesnych hymnografów nie ma jednak takiego ‘wsparcia’ internetowego jak siostra Kasja.

⁷ <<http://ts.livejournal.com/32354.html>> z 25 IX 2002 r.

⁸ <<http://mon-kassia.livejournal.com/661617.html>> z 24 IX 2007 r.

Od swego nawrócenia Tatiana była związana z o. Aleksandrem Żarkowem, a po jego bestialskim zamordowaniu dla jej formacji duchowej i intelektualnej zasadnicze znaczenie miał (i ma) o. Grzegorz⁹. Historię złożenia przez nią 3 czerwca 2004 r. w Suzdalu mniejszych ślubów zakonnych i w Petersburgu 10 marca 2006 większych (dla wygody stosuje się termin *инокия* do pierwszych, *риасоформных*, i termin *монахиня* do drugich ślubów) najlepiej prześledzić w internecie¹⁰.

Imię ‘Marta’ młoda Tatiana Sienina przyjęła dla upamiętnienia jednej z mniszek znajdujących się pod opieką duchową św. Serafima z Sarowa, ku czci których napisała w 2000 roku oficjum¹¹, natomiast imię ‘Kasja’ (Kassija) – by przywołać swój bizantyński wzorzec. O słynnej i chyba jedynej średniowiecznej hymnografce, odrzuconej przez cesarza Teofila kandydatce na żonę, nasza Kasja również napisała w 2001 r. pełne oficjum¹², pracuje też nad poświęconą jej powieścią historyczną i tłumaczy jej utwory poetyckie na rosyjski.

Jeśli dobrze rozumiem, siostra Kasja mieszka nadal w rodzicielskim mieszkaniu, pozostając w służbie przy parafialnej cerkwi pw. św. wielkiej księżny Elżbiety¹³; jest bardzo aktywna w internecie, prowadzi chętnie rozmowy, odpowiada na listy, dzieli się z uczestnikami problemami, informuje o postępie prac, ogłasza swoje utwory liturgiczne, dzienniki, publicystykę, zdjęcia, prozę i poezję. Za zainteresowanie *imiastwami* i propagowanie go s. Marta we wrześniu 2005 roku została ukarana przez metr. Walentego zakazem przystępowania do Komunii św. i noszenia szat zakonnych¹⁴, ale poddała pod dyskusję tę decyzję i, jak widzieliśmy, rok później złożyła przed o. Grzegorzem (Łurje) wieczyste śluby, które zachowuje.

⁹ Wadim Mironowicz Łurje, urodzony w 1962 r. Według jego własnych słów, uwierzył w Boga w 1980, wybrał prawosławie w 1981, chrzest przyjął w 1982 r. z imieniem Wasyl. Rozwiódł się w 1994 r. Od 1997, razem z parafią o. Aleksandra Żarkowa, przeszedł do Rosyjskiej Cerkwi Zagranicznej, w 1999 – do Rosyjskiej Autonomicznej Cerkwi Prawosławnej (suzdalskiej). Od września 1999 roku kapłan, od 2000 mnich, później ihumen i proboszcz. W wyniku konfliktu z metr. Walentym, który go suspendował (2005), dał w maju 2007 r. początek nowej strukturze cerkiewnej (Tymczasowa Rada Cerkiewna RACP, tzw. bieżeczka). Autor wielu prac naukowych i publicystycznych, specjalista z zakresu teologii i liturgii Bizancjum i niegreckiego Wschodu.

¹⁰ <<http://mon-kassia.livejournal.com/profile>>.

¹¹ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/diveevskie.pdf>>.

¹² <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kassia.pdf>>. Miało to miejsce w 2001. Wspomnienie św. Kasji (ok. 810-ok. 867), równieśnicy św. Metodego, przypada w Kościele wschodnim 7 września.

¹³ <<http://st-elizabet.narod.ru>>. Elżbieta była wnuczką królowej Wiktorii, szwagierką Aleksandra III i siostrą cesarzowej Aleksandry. Została zabita przez bolszewików 18/5 lipca 1918, spoczywa w Jerozolimie, święto 5 lipca. Kanonizowana w 1981 roku przez Cerkiew Zagraniczną, a w 1992 przez Patriarchat Moskiewski. Oficjum powstało w USA, poddane w 2002 roku przeróbkom zostało opublikowane przez Kasję: <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/elizabet.pdf>>.

¹⁴ Dokumentacja na <<http://st-elizabet.narod.ru/raznoe/grr/nychto/titul.htm>>.

Tatiana/Marta/Kasja świetnie opanowała sztukę kompozycji i poetykę hymnografii bizantyńsko-słowiańskiej, przepisy liturgiczne i język cerkiewno-słowiański, przywraca nawet w swoich utworach stosowanie liczby podwójnej, czego unikali wybitni twórcy cerkiewni w nowszych czasach. Wszystkie oficja są świąteczne (polijelejne), składają się z wielkiej wieczerni z paremiami, jutrzni z kanonem lub dwoma i rubryką mszalną. Jak doszła do tak głębokiej wiedzy w zakresie języka cerkiewnosłowiańskiego i samej sprawności hymnograficznej nie udało mi się ustalić.

Powodem do napisania pierwszego utworu hymnograficznego było zabójstwo proboszcza parafii pw. św. Elżbiety, o. Aleksandra Żarkowa. Tekst powstał zaraz po śmierci duchownego, jest wyrazem prywatnej pobożności, ale jest wykorzystywany do rocznicowych modłów za duszę o. Aleksandra 1/14 września, szczególnie uroczystych po 10 latach od mordu. W oficjum ofiara jest zaliczona do kategorii nowych męczenników (новомученики), a za jego śmierć pośrednio obwinia się Cerkiew oficjalną, określaną tutaj jako “собрание безбожных и неверных”, “церковь фарисей и лукавнующих”. Jego wzorcowe życie w świecie pełnym zła, decyzja porzucenia Patriarchatu, który wpadł w “nową herezję ekumenizmu” i przejście do Cerkwi Zagranicznej są oznakami świętości¹⁵.

W 1998 roku Tatiana tworzy drugą służbę, na 7 listopada – ku czci dwóch rosyjskich hierarchów, którzy dali początek prawosławnej opozycji w Rosji radzieckiej: Cyryla (Smirnowa), metropolity kazańskiego i Józefa (Petrowicha), metropolity petersburskiego¹⁶. Tutaj autorka przypuszcza atak na sergianizm, pisze, że o prawdzie nie stanowi ilość, lecz wierność, że jedność za wszelką cenę jest grzechem przeciwko sumieniu, wzywa, by nie dać się omamić zewnątrznemu blichrowi Cerkwi państwowej, która jest napełniona “wszelakimi nieczystościami”. Wychwala metr. Józefa za założenie cerkwi katakumbowej (тайные церкви начальник), przypomina, że metr. Cyryl dał szansę Sergiuszowi na opramiętanie się, lecz potem, widząc, iż nie odstępował od współpracy z bezbożnikami, ogłosił, że “у верных православных несть с ним части ниже жребия”.

Następny rok przynosi cztery utwory młodej hymnografki. Dwa z nich – służba¹⁷ i akatyst¹⁸ - są poświęcone metropolicie Filaretowi (Wozniesienskemu)¹⁹, druga służba powstała ku czci serbskich świętych: Milutina, Dragutina i

¹⁵ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/alexandr.pdf>>. Na utreni umieszczono dwa kanony męczennikowi.

¹⁶ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/stt_kirill_iosif.pdf>. Metr. Cyryl (1863-1937) był kanonizowany przez Cerkiew Zagraniczną w 1981 r., a przez Patriarchat w 2000 r. Metr. Józef (1872-1937) był inicjatorem opozycji wobec metr. Sergiusza i jego *Deklaracji*, kanonizowany przez Cerkiew Zagraniczną w 1981 r. Na jutrzni kanony świętym są osobne.

¹⁷ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/filaret.pdf>>.

¹⁸ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/filaret_akafist.pdf>.

¹⁹ Zob. Sienina 2007.

ich matki Heleny²⁰, a oprócz tego powstała przeróbka akatysty do św. Tatyany, męczennicy rzymskiej²¹.

Filaret (Jerzy Wozniesiński, 1903-1985) jest przedstawicielem tzw. harbińskiej (charbińskiej) emigracji. Do 1962 roku, kiedy udało mu się wyjechać z Chin do Australii, jego losy były związane z losami diecezji harbińskiej, gdzie metr. Melecy (Zaborowski) po drugiej wojnie uznał jurysdykcję Patriarchatu Moskiewskiego. Już w 1964 roku Filaret został wybrany na głowę Cerkwi Zagranicznej. Z jego inicjatywy został zwołany w 1974 r. trzeci Sobór Cerkwi Zagranicznej, kiedy to m.in. kanonizowano Jana Kronsztadzkiego, Hermana z Alaski (Alaskińskiego)²², Ksenię Petersburską, a w 1981 roku Nowych męczenników i wyznawców rosyjskich na czele z carem Mikołajem i carską rodziną. Zdjęto też klątwę ze staroobrzędowców i wykluczono możliwość nawiązania kontaktów z Patriarchatem Moskiewskim. Metr. Filaret miał ogromne znaczenie dla podtrzymania jedności opozycyjnych struktur Cerkwi greckiej i ratowania Cerkwi katakumbowej w Rosji. Był zapamiętałym przeciwnikiem ruchu ekumenicznego i nowego kalendarza. Oficjum petersburskie w stichirach i obu kanonach, a także akatyst przedstawiają wszystkie wydarzenia, z którymi jest związana osoba tego wybitnego hierarchy. Przytacza się jego wypowiedzi przeciwko wszystkim naruszeniom jedynej prawdy, którą on i jego Cerkiew przechowywali, niczym nowy św. Marek z Efezu. W październiku 1998 roku odbyło się podniesienie ciała metropolity, które okazało się nienaruszone, jednakże metr. Ławr (ten sam, który doprowadził ostatnio do połączenia z Moskwą) nie zdecydował się na kanonizację, co zostało w naszych utworach napiętnowane. Postępowanie kanonizacyjne rozpoczęła w 2000 r. Rosyjska Cerkiew Autonomiczna, dysponując już tekstami liturgicznymi autorstwa Sieniny, a samej kanonizacji dokonała w Suzdału w 2003 roku.

Oficjum ku czci serbskich XIV-wiecznych świętych, podobnie jak napisane w 2001 r. nabożeństwo ku czci św. Ludmiły Czeskiej²³, powstało poza głównym nurtem zainteresowań i walki s. Kasji. Według jej słów, stworzyła je w prezenzie dla swych przyjaciółek, Heleny i Ludmiły. Ale i w oficjum ku czci praktycznie nieznanych w Rosji serbskich świętych autorka korzysta z możliwości poruszenia ważnych także współcześnie tematów, tym bardziej, że dzisiejszy Patriarchat Serbski przez politykę ekumeniczną jest zaliczany do "prawosławia światowego". Stefan Milutin jest chwalony jako obrońca wiary prawdziwej przed łacinnikami i hagarytami, który zwycięża herezje i rozprzestrzenia wokół prawosławie, jego brat Dragutin-Teoktyst jest godny uznania za złożenie ślubów zakonnych przed śmiercią, za czyste życie w małżeństwie, za duchowość, post, modlitwy. Ich matka, Helena Andegaweńska, zyskuje pochwały jako matka za wychowanie swych dzieci w wierze prawosławnej, jako fundatorka klasztoru

²⁰ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/serbskii.pdf>>.

²¹ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/tatiana_akafist.pdf>.

²² Amerykańska Cerkiew Prawosławna (OCA) kanonizowała św. Hermana już w 1969 r.

²³ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ludmila.pdf>>.

za opiekę nad panieńską czystością, jako wdowa za dozgonną wierność zaślubionemu. Prosi nasza hymnografka serbskich świętych, by wspierali w trudach zachowania prawosławia, by pomogli w wychowywaniu młodzieży, by ulżyli w walce o zachowanie czystości cielesnej i duchowej.

Natomiast Akatyst do św. Tatiany Rzymianki jest osobistą modlitwą do patronki, z podkreśleniem szeregu wydarzeń i cech, dla których można znaleźć paralele w biografii autorki. Taki sam charakter nosi bardzo piękne oficjum ku czci Kasji Hymnografki, napisane w 2001 roku.²⁴

Rok 2000 również przynosi cztery utwory – służbę i akatyst ku czci św. Iłariona Suzdalskiego²⁵ oraz służbę i akatyst ku czci Świętych Niewiast Diwiejewskich²⁶. Iłarion (1631-1707, święto 14 grudnia) należy do grona hierarchów wielkoruskich, których tolerował nawet Piotr I (pozwolił mu mimo ślepoty pełnić dożywotnio urząd biskupi). W tekstach Sienina podnosi przede wszystkim jego umiejętne łączenie stanowiska biskupiego z praktyką zakonną, wskazuje na niego jako na hesychastę, podkreśla jego panowanie nad pokusami, pracę nad intelektualnym rozwojem duchowieństwa. Jest to święty, którym konkurencyjnie zajmują się przedstawiciele obu suzdalskich eparchii, zwłaszcza w czasie niedawnych obchodów 300-lecia śmierci świętego.

Kult Niewiast Diwiejewskich, związany z samym Diwiejewem w Rosji, ale także z Nowym Diwiejewem w Ameryce, a przede wszystkim z czcią oddawaną ich *batuszce* Serafimowi Sarowskiemu, jest jedną z duchowych sił napędowych rosyjskiego prawosławia. Diwiejewo zostało uznane za czwarty (i ostatni) nadział (удел) Matki Boskiej na ziemi. W 2000 roku odbyło się odkrycie i podniesienie relikwii trzech pierwszych świętych: Aleksandry, Marty i Heleny. Rosyjska Cerkiew patriarchalna przeprowadziła wprawdzie lokalną kanonizację, a w 2004 całe zgromadzenie świętych niewiast zostało wprowadzone do kalendarzy cerkiewnych z ustaleniem dnia zbiorowego święta na 8 lipca. Cerkiew Autonomiczna ogłosiła kanonizację na synodzie w listopadzie 2000 r. Wspomnienie diwiejewskich świętych zostało tu ustalone na 13 czerwca, a więc na dzień pamięci św. Aleksandry, założycielki monasteru.

Również wybór pierwszego imienia zakonnego przez Sieninę jest charakterystyczny – młodzianka Marfa/Marta była ulubienicą św. Serafima, przed nią odkrywał najgłębsze tajemnice i uważał ją za niebiańską przełożoną Niewiast Diwiejewskich. W swoim oficjum Sienina wymienia 11 imion świętych niewiast (akt kanonizacyjny zawiera 9 imion), przedstawia zasługi każdej z nich, ukazuje ich powiązania z wielkim starcem, posłuszeństwo, czystość, zwycięstwo ducha nad ciałem. Podobnie jest w akatyście, gdzie wiele razy podkreśla się nieustanną modlitwę, pracowitość, posłuszeństwo i prawdziwą pokutę wszystkich sióstr.

²⁴ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kassia.pdf>>.

²⁵ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ilarion_sujd.pdf>, <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/ilarion_sujd_akafist.pdf>.

²⁶ Zob. wyżej przyp. 11 oraz <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/diveevskie_akafist.pdf>.

W następnym roku Tatiana skomponowała trzy służby własne (wspomniane wyżej ku czci Kasji Konstantynopolitańskiej i ku czci Ludmiły Czeskiej, babki św. Wacława, oraz ku czci dwóch świętych kijowskich – Spiridona i Nikodema prosforników²⁷), natomiast trzy istniejące już teksty hymnograficzne poddała dość istotnym przeróbkom²⁸.

W nabożeństwie ku czci św. Kasji, na 7 września, łatwo dostrzec elementy autobiograficzne naszej młodej hymnografki, przede wszystkim w metaforze: “источник церковных песнопений”, ale i wiele innych określeń można odnieść do obu Kasji. Jej utwór nie jest związany z greckim oficjum, powstałym bodaj w XIX w. w związku z późną kanonizacją. Trzeba tu też dodać, że s. Kasja przetłumaczyła na język cerkiewnosłowiański oryginał *Kanonu na Wielką Sobotę* św. Kasji, z którego w okresie cyrylometodiańskim wprowadzono do użycia liturgicznego tylko fragmenty²⁹.

Oficjum ku czci św. Ludmiły przywołuje historię przyjęcia przez nią chrztu od św. Metodego, mówi o jej przywiązaniu do prawosławia i prosi o darowanie przez nią pokoju i pomyślności Kościołowi, o umocnienie ludzi w cnotach i o obronę prawdziwej wiary przed herezjami.

Nabożeństwo ku czci Spiridona i Nikodema na 31 października wysławia ich trud wypiekania chlebów ofiarnych – prosfor, podkreśla recytowanie z pamięci całego Psalterza. Kanon posiada udanie wbudowany akrostych z imieniem autorki. W odróżnieniu od innych nie występuje tu liczba podwójna. Prawdopodobnie Tatiana zajmowała się wypiekaniem prosfor u siebie w parafii i postaci tej były jej szczególnie bliskie.

Ze zredagowanych przez petersburską hymnografkę służb pierwsza jest poświęcona św. Janowi (Maksymowiczowi), pochodzącemu z Ukrainy, który łączy w sobie losy emigracji rosyjskiej w Jugosławii, Chinach i Ameryce Północnej³⁰. On, jako “солнце красное рассеяния русскаго” był biskupem w Szanghaju i w San Francisco, gdzie zmarł w 1966 r. w opinii świętości i tam też spoczywają jego święte szczątki. Cerkiew Zagraniczna kanonizowała go w 1994 r., ustalając

²⁷ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/spiridon_nikodim.pdf>.

²⁸ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ioann_shanh.pdf>, <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/office/tsarstv_mucheniki.pdf>, <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kitayskii.pdf>>.

²⁹ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kassia_ms.pdf>. Umieszczony tekst zaopatrzonej jest notką: “Перевод четверопеснца с древнегреческого выполнен монахиней Кассией (Сениной); впервые перевод был опубликован, с параллельным переводом на русский и с комментариями, в 2006 г.: Т.А. Сенина (монахиня Кассия), *Волною морскою.... Канон на Великую Субботу, составленный св. Иноксией Кассией, песнописницей Константинопольской // Τέχνη γραμματικῆ* (Искусство грамматики). Вып. 2 (Новосибирск, 2006), 473-481. В 2008 г. м. Кассия внесла в перевод некоторые исправления; здесь публикуется последний вариант церковнославянского перевода”.

³⁰ Nowy święty był krewnym św. Jana Maksymowicza, arcybiskupa Czernihowa, metropolity Tobolska, z przełomu XVII i XVIII w., kanonizowanego w 1916 r., wspomnienie 10 czerwca.

wspomnienie na 19 czerwca. Siostra Kasja dopisała do amerykańskiej służby drugi kanon, opatrując go akrostychem, wniosła też inne poprawki i uzupełnienia. Wychwała w nich Jana jako biskupa i cudotwórcę, “nowego apostoła narodów zachodnich”, podkreśla jego zasługi dla “prawdziwej wiary”, prosi o zniszczenie odstępców i heretyków, by “zajaśniało prawosławie w ojczyźnie twojej i po całej ziemi”.

Druga kompozycja dotyczy św. Męczenników Carskich. Cerkiewnosłowińskim kompozycjom (amerykańska, moskiewska, katakumbowa) poświęconym Mikołajowi i jego rodzinie Sienina zadedykowała specjalny artykuł, w którym charakteryzuje poszczególne nabożeństwa od strony artystycznej i ideowej oraz omawia swój wkład w powstanie najnowszego wariantu³¹. “На примере службы Царственным мученикам – пишет она в заключении статьи – можно видеть, как ‘живая’, традиционно-византийская гимнография и гимнография Синодального периода преломляется в ‘официальных’ церковных структурах РПЦ МП, у ‘прямых наследников’ синодального периода, каким является РПЦЗ, и в юрисдикциях, которые сейчас принято называть ‘альтернативными’”.

Najmniej zmian wprowadziła Sienina do przysłanego jej nabożeństwa na 11 czerwca ku czci 222 męczenników chińskich, którzy ponieśli męczeńską śmierć za prawosławie na przedmieściach Pekinu w czasie powstania bokserów (1900 r.). Według słów samej hymnografki, jej drobne ingerencje w tekst miały charakter wyłącznie redakcyjny.

Opracowaniem nabożeństwa ku czci patronki swojej parafii – św. Elżbiety, zajęła się Tatiana Sienina w 2002 r. Do istniejącego tekstu nabożeństwa dopisała kilkanaście hymnów, przeredagowała też niektóre z dawnych. W dodanych przez siebie sticherach hymnografka kilkakrotnie porusza sprawę konwersji Elżbiety z protestantyzmu na prawosławie. Rosja stała się jej ziemią obiecaną, w której znalazła perłę prawdziwego Kościoła, porzucając bezecne dogmaty wyznawane przez rodzinę, stawiając nad miłość rodzicielską pragnienie prawdy Chrystusowej. Poświęcając się dziełu miłosierdzia była gotowa “за веру праву до смерти стояти”.

Kolejny utwór pojawia się po pewnej przerwie, w 2005 r., kiedy Tatiana nosi już zakonne imię Marta. Jest to nabożeństwo ku czci Katarzyny Rutti, na dzień 15 listopada, dla upamiętnienia jej śmierci w 1927 roku, mającej miejsce w miejscowości Mègara w Attyce Zachodniej³². Napisana z dużym polem kompozycja zawiera jeden kanon z wbudowanym akrostychem. Katarzyna, młoda matka dwojga dzieci, zastawiła własnym ciałem księdza, którego policjant chciał uderzyć kolbą, podczas akcji przeciwko nabożeństwom odprawianym według starego kalendarza. Katarzyna Megarska jest pierwszą męczennicą za stary kalendarz, jej krew oskarża zwolenników kalendarza nowego – nowych Egipcjan, nowych faraonów. Prosta kobieta swoim przywiązaniem do tradycji

³¹ Zob. Sienina 2005.

³² Tekst <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/rutti.pdf>>. Opis jej śmierci w czasie prześladowań na <<http://portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1464>>.

i prawej wiary osądza herezję nad herezjami, zawstydzają też innych heretyków – ekumenistów.

Następny rok, w którym od marca hymnografka jest już mniszką Kasją, przynosi dwie kolejne służby. Pierwsza, na 28 stycznia, jest rozszerzeniem nabożeństwa ku czci Efrema Syryjczyka o pamięć drugiego słynnego syryjskiego ojca Kościoła – Izaaka, przy czym kanon jutrzni ma wyrafinowany akrostych, obejmujący także theotokion³³. W zgodzie z zainteresowaniami hesychazmem autorki (i o. Grzegorza) św. Izaak staje się jednym z głównych reprezentantów milczącej kontemplacji i modlitwy serca (безмолвие, единопробывание, безстрастие, созерцание, погружение мысли в Бозе, чистота ума, свет божественный itp.).

Druga służba, na 28 lutego, została poświęcona pochodzącemu z Rzeczypospolitej wybitnemu hierarsze Arseniuszowi (Maciejowiczowi), metropolicie rostowskiemu i jarosławskiemu³⁴. Za bezwzględny sprzeciw wobec sekularyzacji majątków cerkiewnych zarządzanej przez Piotra III i Katarzynę II oraz za krytykę uległości hierarchii cerkiewnej wobec samodzierżawia Arseniusz został odwołany z urzędu, usłużnie pozbawiony święceń i sprowadzony do laikatu, a następnie zamęczony w więzieniu. Sobór Cerkwi Rosyjskiej na ostatniej sesji w 1918 roku przywrócił Arseniuszowi godność biskupią. Kanonizacja w Cerkwi patriarchalnej nastąpiła w 2000 roku. W służbie jest jeden kanon, z wyjątkowo dużą ilością troparionów w każdej pieśni (po 7) i z długim dzięki temu akrostychem. Wychwała Kasja Arseniusza za jego nieprzekupność, za walkę o interesy Kościoła, podkreśla jego odwagę cywilną i nieustraszoną krytykę carycy i jej administracji. Stawia go za wzór biskupom, piętnuje ich służalczość wobec poszczególnych reżimów, zwłaszcza sergianizm, ich oddanie mamonie i chwiejność moralną.

Ostatnią z opublikowanych kompozycji hymnograficznych jest nabożeństwo ku czci Leona Filozofa i Matematyka, na 30 października³⁵. Leon, jeden z wykładowców i rektor Magnaurskiej Akademii w czasach św. Konstantyna Cyryla, był postacią wybitną, wynalazcą, astrologiem, później arcybiskupem Saloniki. Myśl przewodnią oficjum to ukazanie komplementarności nauki ‘zewewnętrznej’, czyli świeckiej z ‘wewnętrzną’, czyli duchową. Wiedza matematyczna, logika, umiejętność przewidywania i planowania, znajomość starożytnych myślicieli i dzieł nie przeszkadzają w głębokim poznaniu Boga i dogmatów Cerkwi. Leon jest więc przykładem dla poszukującej inteligencji, jak można godzić naukę z życiem duchowym, temat, który w kręgu o. Grzegorza i s. Kasji jest szczególnie aktualny.

³³ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/isaak.pdf>>.

³⁴ <<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/maceevich.pdf>>. Na temat hierarchii i służby s. Kasji zob. Kuczyńska 2007:480-492. Por. też <<http://mon-kassia.livejournal.com/278231.html>> z 30.VI.2005 r.

³⁵ <http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/leon_philosoph.pdf>.

Tradycja i współczesność

Omówienie bogatej twórczości hymnograficznej Tatiany A. Sieniny nie jest zadaniem łatwym. Jawi się ona bowiem czytelnikowi jako twórca utalentowany, znakomicie władający wiedzą historyczną, językiem cerkiewnym, poetyką kompozycji hymnograficznej, regułami liturgicznymi i literackimi. Godny pochwały jest także poziom edytorski jej wydań, z rzadka tylko zdarzają się drobne usterki graficzne, tak jak i w języku znajdujemy bardzo mało wpływów żywego języka rosyjskiego. Jest to od strony formalnej okazały wkład do nowej literatury liturgicznej w klasycznym języku cerkiewnosłowiańskim.

Dobór tematyki, czy raczej obiektów, którym są poświęcone kompozycje – służby i akatysty – jest w każdym wypadku znaczący. Obejmując rozległy obszar tradycji wschodniej s. Kasja wydobywa z niej takie postacie i przedstawia je w taki sposób, że stają się one nosicielami idei, które są przedmiotem współczesnych sporów, dyskusji czy zainteresowań. Zajmując nieprzejednaną pozycję depozytariusza prawdziwej wiary, znajduje jej świadków, a więc swoich poprzedników, i w syryjskiej pustyni, i w murach cesarskiej uczelni, i w kijowskich grotach, i w tallińskiej twierdzy, i w atyckiej wiosce. Biorąc żywy udział w napiętym życiu cerkiewnym przygotowuje teksty dla kanonizacji osób z odleglejszej przeszłości, jak Panny Diwiejewskie, i XX-wiecznych ojców prawosławia katakumbowego, i niezłomnych księży Kościoła, czuwających nad nim zza granicy. Zafascynowana filologią i teologią, historią i teraźniejszością Cerkwi, widząca w internecie znakomitą formę kontaktu z ludźmi i narzędzie ewangelizacji, Tatiana A. Sienina próbuje łączyć w sobie i w swojej twórczości tradycję ze współczesnością, a różne postacie przemijającego świata z nadzieją na zbawienie i życie wieczne.

Bibliografia

- Kuczyńska 2007: M. Kuczyńska, *Arsenij Rostowski (Maciejewicz) – obraz świętości*, w: M. Hordy, H. Walter, W. Mokiejkeno (red.), *Język. Człowiek. Dyskurs*, Szczecin 2007.
- Minieja* 1978-1988: *Миняя*, I-XXIV, Москва 1978-1988.
- Minieja* 1997: *Миняя*, I-XII (Приложения), Москва 1997.
- Minieja* 2005: *Миняя дополнительная*, 1, Москва 2005.
- Minieja* 2006: *Миняя дополнительная*, Москва 2006.
- Nikodim 1999: Никодим (Руснак), митр., *Сборник служб и акафистов*, Харків 1999.
- Sienina 2005: Иноклия Марфа (Сенина), *Три с половиной службы Святому Царю. Современная гимнография как зер-*

кало веры православных юрисдикций России и за-
рубежья, <[http://portal-credo.ru/site/?act=comment&
id=774](http://portal-credo.ru/site/?act=comment&id=774)> (z 20.7.2005).

Sienina 2007:

Стоп огненный: Митрополит Филарет (Вознесенский) и Русская Зарубежная Церковь (1964–1985),
Сост. и коммент. монахини Кассии (Сениной),
Санкт-Петербург 2007.

<<http://mon-kassia.livejournal.com/661617.html>> z 24 IX 2007 r.

<<http://mon-kassia.livejournal.com/profile>>

<<http://st-elizabet.narod.ru>>

<http://st-elizabet.narod.ru/publications/spis_ts.htm>

<<http://ts.livejournal.com/32354.html>> z 25 IX 2002 r.

<<http://mon-kassia.livejournal.com/278231.html>> z 30.VI.2005 r.

<<http://portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1464>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/alexandr.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/diveevskie.pdf>>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/diveevskie_akafist.pdf>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/elizabet.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/filaret.pdf>>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/filaret_akafist.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ilarion_sujd.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/ilarion_sujd_akafist.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ioann_shanh.pdf>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/isaak.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kassia.pdf>>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kassia_ms.pdf>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/kitayskii.pdf>>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/leon_philosophie.pdf>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/ludmila.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/maceevich.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/rutti.pdf>>

<<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/serbskii.pdf>>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/spiridon_nikodim.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/offices/stt_kirill_iosif.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/akathisti/tatiana_akafist.pdf>

<http://www.pravoslav.de/acolouthiae/office/tsarstv_mucheniki.pdf>